

Z BADAŃ NAD PRZEOBRAŻENIAMI SPOŁECZNO-EKONOMICZNYMI WSI W REJONACH UPZEMYSŁAWIANYCH

(Na podstawie materiałów z wyjazdowego Plenum Komitetu Badań Rejonów
Upzemysławionych PAN w Płocku)

W dniu 27 września 1963 r. w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego odbyło się wyjazdowe, połączone Plenum Komitetu Badań Rejonów Upzemysławianych przy Prezydium PAN z Komitetem Ekonomiki Rolnictwa PAN.

Plenum poświęcone było problematyce wiejskiej, a jego celem było zapoznanie członków obu Komitetów z aktualnym stanem prac naukowo-badawczych w zakresie społeczno-gospodarczych przeobrażeń wsi w rejonie Płocka i Puław. Zagadnienia te przedstawił w swoim referacie Sekretarz Komitetu doc. dr Władysław Misiuna. Poza tym przedstawiono trzy następujące komunikaty z badań:

Chłopi—robotnicy w rejonach upzemysławionych — referował dr Dyzma Gałaj,

Gospodarstwa rolne bez perspektyw rozwoju w rejonie Płocka — referował mgr inż. Czesław Farkowski,

Z badań zatrudnienia i stosunków pracy na wsi w rejonie puławskim — referował doc. dr Kazimierz Miękus.

Obrodom przewodniczył wicepremier prof. dr Stefan Ignar.

Doc. dr Władysław Misiuna omówił dotychczasową działalność Komitetu Badań Rejonów Upzemysławianych, wskazał najistotniejsze problemy badań nad przeobrażeniami wsi oraz scharakteryzował pierwsze wyniki badań i doświadczenia Komitetu.

Komitet Badań Rejonów Upzemysławianych w ciągu dwóch lat działalności osiągnął już właściwie cele pierwszego etapu swej pracy.

— stworzone zostały ramy organizacyjne, umożliwiające planowe prowadzenie badań oraz opracowywanie syntez wyników badań kompleksowych,

— wypracowano formy organizacyjne i metody działalności Komitetu,

— pozyskano środki materialne, pozwalające na podjęcie najbardziej istotnych problemów badawczych i zaangażowania w badania takich dyscyplin naukowych, jak ekonomika rolnictwa, socjologia wsi, polityka agrarna, socjologia miasta, ekonomika pracy i innych,

— podjęto niektóre prace badawcze i przygotowano warunki długofalowego, ciągłego badania przeobrażeń społeczno-gospodarczych i kulturalnych w rejonach największych inwestycji obecnego 20-lecia.

Najszerszą i najbardziej wszechstronną problematykę naukowo-badawczą dotyczącą społecznych i ekonomicznych skutków industrializacji podjęto w rejonie Płocka. Dotyczy to głównie badań nad przeobrażeniami społeczno-gospodarczymi wsi.

Badania tego typu przeprowadzono również w rejonie Puław. W obu tych rejonach opracowuje się obecnie blisko 80 tematów badawczych. Tam zapoczątkowano również długofalowe i ciągłe badania węzłowej problematyki przeobrażeń społeczno-gospodarczych wsi.

Badania te wymagać będą nadal szczególnej troski i wysiłku z uwagi na bezpośrednie skutki upzemysławiania, a także z uwagi na fakt, że wieś polska wchodzi w nowy okres przebudowy technicznej i społecznej.

Jednym z istotnych momentów, określających główne kierunki badań naukowych Komitetu jest założenie planu perspektywnego (1961—1980) przewidujące wzrost zatrudnienia w gospodarce narodowej o prawie 4 mln osób, natomiast zmniejszenie

zatrudnienia w rolnictwie o ok. 1,5 mln osób, przy jednoczesnym podwojeniu w tym okresie wolumenu produkcji rolnej.

Zadaniem Komitetu jest pomoc w praktycznym rozwiązaniu wielu trudnych problemów rozwojowych, związanych z industrializacją kraju.

Dużą rolę odegrać mogą w tym względzie badania nad kształtowaniem się oraz nad przeobrażeniami towarzyszącymi powstawaniu nowych rejonów uprzemysławianych. Badania te pozwalają na gruntowne śledzenie całokształtu zjawisk społeczno-gospodarczych i kulturalnych, towarzyszących powstawaniu rejonu przemysłowego.

Badania społecznych procesów uprzemysławiania mają wielkie znaczenie dla planowego rozwoju rejonu uprzemysławianego i jego zaplecza wiejskiego. Szczególne miejsce mają tu badania stosunków pracy, tworzenia się nowej społeczności, jej adaptacji do nowych warunków. więzi społecznych, upodobań i motywów działania społecznego w sprawach podstawowych dla rozwoju powstającego ośrodka, jak również badania szeregu problemów związanych z zachowaniem więzów z gospodarstwem rodzinnym przez chłopów-robotników, ze stałymi dojazdami do pracy itd.

Komitet odczuwa potrzebę stosowania eksperymentów naukowych o charakterze ekonomicznym i społeczno-ekonomicznym, jak również potrzebę ścisłej współpracy nauki z praktyką. Wiąże się to z koniecznością szybszego zastosowania wniosków naukowych w praktyce oraz większą ich skutecznością. Z tych też względów nieodzowny jest kompleksowy charakter badań empirycznych z zaangażowaniem różnych dyscyplin naukowych. Przykładem mogą tu być badania przeobrażeń społeczno-ekonomicznych wsi, w których obok ekonomistów rolnych uczestniczą socjologowie wsi, politycy agrarni, geografowie rolnictwa i inni.

Działają oni w ramach organizacyjnych sekcji Komitetu do badań konkretnego rejonu, jak również w ramach zespołów naukowo-badawczych Pracowni Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN. Niezależnie od tego istnieje Seminarium Prac Badawczych odgrywające rolę koordynatora prac w zakresie programu ogólnego oraz w zakresie metod badawczych.

Głównymi założeniami koncepcji badań społeczno-gospodarczych wsi w rejonach uprzemysławianych są:

— objęcie badaniami najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych wsi, gospodarstwa i rodziny wiejskiej,

— objęcie badaniami całej zbiorowości społecznej gromady jako przyszłego głównego ośrodka społeczno-gospodarczego wsi.

— rozpoczęcie badań u progu przeobrażeń, aby móc śledzić całokształt przemian,

— powtarzanie badań w kilkuletnich odstępach czasu,

— możliwie wczesne przekazywanie wyników badań do praktycznego wykorzystania.

Założeniami tymi kierowano się przy przeprowadzaniu podstawowych badań na wsi w rejonie Płocka i Puław.

W zakresie metod i technik badawczych oparto się o ankietę wiejską opracowaną przez Pracownię Sociologii Wsi IER, zawierającą najważniejsze informacje dotyczące gospodarstw i rodzin wiejskich.

Informacje te w zakresie poszczególnych zagadnień uzupełniane są innymi metodami, a między innymi ankietami dodatkowymi, kwestionariuszami-wywiadami, doniesieniami specjalnej sieci korespondentów, książkami rachunkowości rolniczej, materiałami GUS itp.

Główne badania w zakresie przeobrażeń społeczno-gospodarczych wsi, zwłaszcza w rejonach Płocka i Puław skupione są w Pracowni Badań Rejonów Uprzemysławianych, z którą współpracują inne placówki naukowe z ośrodka warszawskiego. Ankietą objęto w rejonie Płocka 5 gromad z ponad 4 tys. gospodarstw i rodzin wiejskich, a w rejonie Puław 2 gromady i ponadto 8 wsi z 4 wybranych gromad położonych w sferze wpływu ośrodka przemysłowego z ponad 3 tys. gospodarstw i rodzin wiejskich.

W oparciu o dane obu ankiet podjęto już szereg szczegółowych badań. Niektóre z nich zostały zakończone. I tak, zakończono już badania dotyczące opinii o sposobach rozwiązywania problemów chłopów-robotników oraz badania dotyczące sytuacji gospodarstw podupadłych.

Zakończono też badania rezerw siły roboczej w rejonie Płocka, natomiast w opracowaniu są wyniki takich samych badań przeprowadzonych w rejonie Puław.

Badania te mają wielkie znaczenie praktyczne dla prawidłowego kształtowania polityki zatrudnienia.

Są to tylko niektóre z tematów podjętych w ramach Komitetu. Wszystkich nie sposób tu nawet wymienić.

Ogólne obserwacje z dotychczasowych badań i ich konfrontacji z realizacją wielkich inwestycji w rejonach Płocka i Puław prowadzą do wniosku, iż należy w większym niż dotychczas stopniu uwzględniać obok planu przemysłowego — plan rozwoju zaplecza wiejskiego.

Proponuje się, aby Komitet opiniował plany regionalne dotyczące rejonów budowy inwestycji.

W dalszej części swego referatu doc. dr Władysław Misiuna przedstawił perspektywy dalszego rozwoju badań wiejskich w rejonach uprzemysławianych oraz problemy koordynacji i przekazywania ich wyników dla praktyki.

Stwierdził, iż pierwszoplanowym zadaniem Komitetu jest inicjowanie i podejmowanie dalszych badań oraz obejmowanie nimi coraz to nowych terenów.

Wykonanie tego zadania warunkują między innymi:

— tworzenie nowych oraz aktywizacja już istniejących ośrodków badawczych (szczególnie ośrodka lubelskiego),

— współpraca z innymi Komitetami PAN, a głównie z Komitetem Ekonomiki Rolnictwa oraz z innymi placówkami naukowymi zainteresowanymi w badaniach,

— wypracowanie stałych form współpracy z władzami terenowymi i ich placówkami.

— kształcenie własnych kadr naukowych, a w szczególności socjologów wsi,

— powoływanie nowych zespołów naukowo-badawczych,

— dalszy rozwój Pracowni poprzez przygotowanie odpowiednich kadr naukowych,

— zmiana charakteru i zakresu działalności Seminarium Prac Badawczych w kierunku ogólniejszej metodologii badań,

— stopniowe przeprowadzanie syntez ważniejszych problemów z zakresu wpływu industrializacji na przeobrażenia społeczno-gospodarcze rejonu.

Interesujące były doniesienia z przeprowadzonych badań.

Dr Dyzma Gałaj w rezultacie swych rozważań nad chłopem-robotnikiem w rejonach płockim i puławskim doszedł do wniosku, że proces tworzenia się tej grupy ludności wymaga świadomych i planowych przedsięwzięć ze strony władz zarówno w zakresie liczby, jak i rozmieszczenia przestrzennego tej kategorii społecznej, jak również w zakresie uwzględniania jedności interesów przemysłu i rolnictwa. Podał on również własne propozycje w tym zakresie.

Mgr inż. Czesław Farkowski w swym komunikacie z badań w rejonie Płocka gospodarstw rolnych bez perspektyw rozwoju z powodu braku spadkobierców omówił przedmiot i metodykę badań, określił rozmiary zjawiska oraz sytuację ekonomiczną tych gospodarstw. Próbował też przewidzieć dalsze ich losy. Jest to problem niezwykle istotny zarówno z punktu widzenia ekonomicznego, jak i społecznego. Jego wagę podnosi fakt, iż — jak wynika z badań — zjawisko to wykazuje tendencje do narastania i pogłębiania się.

W ostatnim komunikacie doc. dr Kazimierz Miękus przedstawił metodę i pierwsze wnioski wynikające z badań zatrudnienia i stosunków pracy w rolnictwie w 11 powiatach rejonu puławskiego. Badaniami ankietowymi objęto zbiorowość ponad 21 tys. osób (5546 gospodarstw) z 62 wsi.

Z badań tych wynikają bardzo istotne różnice w ocenie rezerw siły roboczej w rejonach płockim i puławskim. Rejon puławski wykazuje wyższy stopień naturalności gospodarki rolnej, a co za tym idzie mniejsze zainteresowanie odejściem do pracy poza rolnictwem, zwłaszcza w odniesieniu do kobiet. Stąd też nadwyżki siły roboczej w tym rejonie faktycznie są mniejsze, a ich rozmieszczenie niekorzystne w stosunku do ośrodków przemysłowych.

Ludzie, którzy chcą odejść ze wsi nie posiadają prawie żadnego wykształcenia (wykształcenie zawodowe posiada 11,5%). Również przygotowanie fachowe rolników jest bardzo słabe.

Wyniki badań skłoniły autora do wysunięcia m. in. następujących wniosków:

— zorganizowanie obowiązkowego przygotowania do pracy w rolnictwie,

— zaznajamianie ze specyfiką zawodu, warunkami pracy itd. poza rolnictwem, a w perspektywie

— opracowanie szczegółowego programu przygotowania kadr na wszystkich szczeblach oraz

— usprawnienie organizacji i warunków pracy w zakładach już istniejących, jak również rozbudowę i budowę zakładów mniejszych na terenach zasobnych w siłę roboczą.

K. Odziemkowski